

№6-дәріс

Векторлардың векторлық көбейтіндісі, аралас көбейтіндісі және олардың геометрия мен механика салаларындағы қолданулары. Қасиеттері.

Векторлардың векторлық көбейтіндісі

Анықтама 1. $\vec{a}$ векторының $\vec{b}$ векторына векторлық көбейтіндісі деп төмендегі теңдіктерді қанағаттандыратын $\vec{c} = \vec{a} \times \vec{b} = [\vec{a}; \vec{b}]$ векторын айтамыз:

1. $|\vec{c}| = |\vec{a} \times \vec{b}| = ab \sin \alpha$, $\alpha = \left(\widehat{\vec{a}, \vec{b}} \right)$, $0 \leq \alpha \leq \pi$,
2. $\vec{c} \perp \vec{a}$, $\vec{c} \perp \vec{b}$
3. $\vec{c}$ векторының бағыты $\vec{c}$ векторының ұшынан қарағанда $\vec{a}$ векторынан $\vec{b}$ векторына дейінгі жақын ара қашықтық сағат тілінің қозғалысына қарама-қарсы болатындай $\vec{a}$ және $\vec{b}$ векторларынан құралған жазықтыққа қарай бағытталған.

Векторлық көбейтіндінің қасиеттері

1. Егер $\vec{a} \parallel \vec{b}$, онда $\vec{a} \times \vec{b} = \vec{0}$.
2. $\vec{a} \times \vec{b} = -\vec{b} \times \vec{a}$
3. $\vec{a} \times (\vec{b} + \vec{c}) = \vec{a} \times \vec{b} + \vec{a} \times \vec{c}$
4. $m(\vec{a} \times \vec{b}) = (m\vec{a}) \times \vec{b} = \vec{a} \times (m\vec{b})$.

Векторлық көбейтіндінің координаталық формадағы өрнектелуін табалық. $\vec{a} = (a_x, a_y, a_z)$, $\vec{b} = (b_x, b_y, b_z)$ болсын. Онда

$$\vec{a} \times \vec{b} = (a_x \vec{i} + a_y \vec{j} + a_z \vec{k}) \times (b_x \vec{i} + b_y \vec{j} + b_z \vec{k}).$$

$\vec{i} \times \vec{i} = \vec{j} \times \vec{j} = \vec{k} \times \vec{k} = 0$, $\vec{i} \times \vec{j} = \vec{k}$, $\vec{i} \times \vec{k} = -\vec{j}$, $\vec{j} \times \vec{k} = \vec{i}$ екенін ескерсек:

$$\vec{a} \times \vec{b} = \begin{vmatrix} \vec{i} & \vec{j} & \vec{k} \\ a_x & a_y & a_z \\ b_x & b_y & b_z \end{vmatrix} \quad (1)$$

аламыз.

Е с к е р т у . Векторларды векторлық көбейтудің көмегімен мыналар анықталады:

1. Векторлардың коллинеарлығы

$$\vec{a} \times \vec{b} = \begin{vmatrix} \vec{i} & \vec{j} & \vec{k} \\ a_x & a_y & a_z \\ b_x & b_y & b_z \end{vmatrix} = 0, \text{ немесе } \frac{a_x}{b_x} = \frac{a_y}{b_y} = \frac{a_z}{b_z}, \quad (R_2 : \frac{a_x}{b_x} = \frac{a_y}{b_y}) \quad (2)$$

2. $\vec{a}$ және $\vec{b}$ векторларынан құрылған параллелограммның ауданы

$$S = |\bar{a} \times \bar{b}| \quad (3)$$

Мысал 1. $\mathbf{a} = 2\mathbf{i} + 3\mathbf{j}$, $\mathbf{b} = \mathbf{i} - 4\mathbf{j}$ векторларынан құрылған параллелограммның ауданын тап. Мұндағы $\mathbf{i} (1, 0)$, $\mathbf{j}(0, 1)$ - бірлік векторлар және өзара перпендикуляр векторлар.

Шешуі:

$$\mathbf{a} * \mathbf{b} = (2\mathbf{i} + 3\mathbf{j}) * (\mathbf{i} - 4\mathbf{j}) = 2\mathbf{i} * \mathbf{i} + 3\mathbf{j} * \mathbf{i} - 8\mathbf{i} * \mathbf{j} - 12\mathbf{j} * \mathbf{j} = -3\mathbf{i} * \mathbf{j} - 8\mathbf{i} * \mathbf{j} = -11\mathbf{i} * \mathbf{j} = \mathbf{c};$$

$$\text{Спар.} = |\mathbf{c}| = 11|\mathbf{i} * \mathbf{j}| = 11 * 1 * 1 \sin \pi / 2 = 11.$$

Мысал 2. $\mathbf{a} = (0, 1, 0)$ және $\mathbf{b} = (2, -1, 3)$ векторлары берілген. Осы векторлардың векторлық көбейтіндісі мен векторлық көбейтіндісінен пайда болған вектордың ұзындығын тап.

Шешуі:

$$\mathbf{a} * \mathbf{b} = \begin{vmatrix} \mathbf{i} & \mathbf{j} & \mathbf{k} \\ 0 & 1 & 0 \\ 2 & -1 & 3 \end{vmatrix} = 3\mathbf{i} + 0 + 0 - 2\mathbf{k} - 0 - 0 = 3\mathbf{i} - 2\mathbf{k} = \mathbf{c}$$

$$\mathbf{c}(3, 0, -2), |\mathbf{c}| = |\mathbf{a} * \mathbf{b}| = \sqrt{9+0+4} = \sqrt{13}.$$

Векторлардың аралас көбейтіндісі

Анықтама 2. $\bar{a}, \bar{b}$ және $\bar{c}$ векторларының аралас көбейтіндісі деп $\bar{a} \times \bar{b}$ және $\bar{c}$ векторларының скаляр көбейтіндісіне тең санды айтамыз, ол координаталық формада былай жазылады:

$$(\bar{a} \times \bar{b}) \cdot \bar{c} = \begin{vmatrix} a_x & a_y & a_z \\ b_x & b_y & b_z \\ c_x & c_y & c_z \end{vmatrix}$$

$(\bar{a} \times \bar{b}) \cdot \bar{c} = \bar{a} \cdot (\bar{b} \times \bar{c})$ болғандықтан, аралас көбейтіндіні былай белгілейміз: $\bar{a} \cdot \bar{b} \cdot \bar{c}$.

$\bar{a}, \bar{b}, \bar{c}$ векторларынан тұрғызылған параллелипедті қарастыралық. Онда $S = |\bar{a} \times \bar{b}|$, ал $h = n p_{\bar{a}} \bar{c}$, мұндағы $\bar{d} = \bar{a} \times \bar{b}$, және $(\bar{a} \times \bar{b}) \cdot \bar{c} = |\bar{a} \times \bar{b}| n p_{\bar{a}} \bar{c}$ болғандықтан $V = |\bar{a} \cdot \bar{b} \cdot \bar{c}|$.

Е с к е р т у. Аралас көбейтіндінің көмегімен мыналар анықталады:

1. Үш вектордың компланарлығы

$$\bar{a} \cdot \bar{b} \cdot \bar{c} = \begin{vmatrix} a_x & a_y & a_z \\ b_x & b_y & b_z \\ c_x & c_y & c_z \end{vmatrix} = 0 \quad (4)$$

2. $\bar{a}, \bar{b}, \bar{c}$ векторларынан тұрғызылған параллелипедтің көлемі

$$V = |\bar{a} \cdot \bar{b} \cdot \bar{c}| \quad (5)$$

Мысал 3. $\mathbf{a} = 2\mathbf{i} + 5\mathbf{j} + 7\mathbf{k}$, $\mathbf{b} = \mathbf{i} + \mathbf{j} - \mathbf{k}$, $\mathbf{c} = \mathbf{i} + 2\mathbf{j} + 2\mathbf{k}$ векторлары компланар екендігін көрсет.

Шешуі:

Егер $\mathbf{a}, \mathbf{b}, \mathbf{c}$ компланар болса, онда $\mathbf{a} \mathbf{b} \mathbf{c} = 0$.

$$\mathbf{a} \mathbf{b} \mathbf{c} = \begin{vmatrix} 2 & 5 & 7 \\ 1 & 1 & -1 \\ 1 & 2 & 2 \end{vmatrix} = 4 + 14 - 5 - 7 + 4 - 10 = 0.$$

Ендеше, $\mathbf{a}$, $\mathbf{b}$, $\mathbf{c}$ векторлары компланар.

Мысал 4. Пирамиданың төбелері берілген:
 $A(1, 2, 3)$, $B(0, -1, 1)$, $C(2, 5, 2)$, $D(3, 0, -2)$.

Табу керек:

1. VAC бұрышын.
2. ABC үшбұрышының ауданын.
3. Пирамида көлемін.

Шешуі:

$\overline{AB}$, $\overline{AC}$, $\overline{AD}$ векторларын табалық:

$$\overline{AB} = (0-1, -1-2, 1-3) = (-1, -3, -2), \quad \overline{AC} = (1, 3, -1), \quad \overline{AD} = (2, -2, -5)$$

$$1. \cos \alpha = \frac{\overline{AB} \cdot \overline{AC}}{|\overline{AB}| |\overline{AC}|} = \frac{-1 \cdot 1 + (-3) \cdot 3 + (-2) \cdot (-1)}{\sqrt{(-1)^2 + (-3)^2 + (-2)^2} \cdot \sqrt{1^2 + 3^2 + (-1)^2}} = \frac{-8}{\sqrt{14} \cdot \sqrt{11}}.$$

$$\overline{AB} \times \overline{AC} = \begin{vmatrix} \vec{i} & \vec{j} & \vec{k} \\ -1 & -3 & -2 \\ 1 & 3 & -1 \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} -3 & -2 \\ 3 & -1 \end{vmatrix} \cdot \vec{i} - \begin{vmatrix} -1 & -2 \\ 1 & -1 \end{vmatrix} \cdot \vec{j} + \begin{vmatrix} -1 & -3 \\ 1 & 3 \end{vmatrix} \cdot \vec{k} = 9\vec{i} - 3\vec{j} = (9, -3, 0)$$

$$2. S_{ABC} = \frac{1}{2} |\overline{AB} \times \overline{AC}| = \frac{1}{2} \sqrt{81+9} = \frac{9\sqrt{10}}{2}.$$

$$\overline{AB} \cdot \overline{AC} \cdot \overline{AD} = \begin{vmatrix} -1 & -3 & -2 \\ 1 & 3 & -1 \\ 2 & -2 & -5 \end{vmatrix} = 24.$$

$$3. V_{nup.} = \frac{1}{6} \cdot 24 = 4.$$